

Din änglamark

Natur och Miljö

Utgivare: Natur och Miljö i samarbete med projektet TEHO Plus

Utgivningsår: 2014

Text: Anne Antman

Innehållet baserar sig till vissa delar på publikationen

Härjämäki, Kimmo. 2014. Maatilaluonnon monimuotoisuus -

Pientareilta pelloille, kedoilta kosteikkoihin.

TEHO Plus-projektets publikation 2/2014.

Bearbetning av text: Henrika Mercadante

Tack till alla som gett värdefulla kommentarer

Tack för ekonomiskt stöd:

Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II

Pärmbild: Hannu Laatonen/Vastavalo

Layout: anna@annaway.fi/anna@lystik.fi

Tryckeri: Suomen lehtiyhtymä Oy

Kirjapaino Uusimaa, Borgå

Din änglamark

Introduktion till inventering och skötsel av biologisk mångfald i jordbruksmiljön

Innehåll

Upptäck din änglamark	5	Lär känna indikatorarterna	38
		Ängsväxter	38
Lantbruket formade änglamarken	6	Fåglar	44
		Fjärilar	48
		Svampar	50
Biologisk mångfald till nytta	7	Lavar och mossor	52
Mångfald vid åkerkanten	8	Sköt den biologiska mångfalden	54
Skogsbryn	9	Skyddad natur	55
Åkerholmar	12	Röjning	56
Soliga och torra miljöer	15	Betesgång	57
Åkerrenar och vägrenar	16	Slåtter	58
Lador	18		
Stengärdsgårdar och odlingsrösen	20	Odla mångfald på åkern	60
Gamla träd	22	Naturvårdsåkrar och grästrädor	60
Vattenmiljöer	24	Mångfaldsremsor	66
		Skyddszoner	67
Känn igen vårdbiotoperna	28	Fånggrödor	68
Hedar	28	Stubbåker över vintern	69
Ängar	29	Förbered inventeringen	70
Trädbevuxna vårdbiotoper	34		
		Källor och lästips	74

Upptäck din änglamark

Det öppna jordbrukslandskapet med ängar och blommande åkerrenar, åkerholmar, hagar med ståtliga träd, lador och stengårdsgårdar är resultatet av jordbrukarnas och betesdjurens arbete genom århundranden. Det är en del av vårt kulturarv, det är vackert och där kan många växter och djur leva.

Med den här handboken vill vi inspirera dig som jordbrukare eller markägare att upptäcka platser på din gård som hyser ett rikt växt- och djurliv. Under de senaste drygt 100 åren har jordbrukslandskapet förändrats mycket. Ängarna har odlats upp, husdjuren betar inte längre i skogen, åkerskiftena har blivit större, öppna diken har försvunnit och åkerrenarna har blivit färre och smalare. Samtidigt har ängsblommorna och andra växt- och djurarter blivit allt färre. En del av dem finns ännu kvar, också på din mark.

Här berättar vi vad som är tecken på att en plats hyser en stor artmångfald. Då du vet var artrikedomen finns, har du bättre möjligheter att ta hänsyn till den och bevara den. Ett välskött jordbrukslandskap och ett rikt växt- och djurliv är dessutom till nytta för jordbruket och t.ex. för gårdsturismen. Vi tipsar också om hur du genom olika åtgärder kan gynna artrikedomen, både på åkern, i kanten av den och i den övriga jordbruksmiljön. Om du undrar över något, ta kontakt med Natur och Miljö så hjälper vi dig vidare (www.naturochmiljo.fi).

*Kalla den änglamarken eller himlajorden om du vill,
jorden vi ärvde och lunden den gröna.*

*Vildrosor och blåklockor och lindblommor och kamomill
låt dem få leva, de är ju så sköna.
(Evert Taube)*

Lantbruket formade änglamarken

Boskapsskötsel och jordbruk har under århundraden format den unika naturen i jordbrukslandskapet. Förr betade kreaturen på naturbetesmarker och ängar gav hö. Små, naturliga ängar förstörades och nya skapades genom röjning, slåtter och bete. På dikesrenar, vägrenar och gårdsplaner slog man foder åt djuren. Många vilda växter och djur anpassade sig till de här miljöerna och blev allt fler. Nya arter vandrade in i vårt land som en följd av den tidiga boskaps-skötseln och jordbruket.

Efter hungersnöden på 1860-talet och skärskilt under 1900-talet förändrades jordbruket snabbt. Myndigheterna strävade efter att intensifiera jord- och skogsbruket genom stöd, regler och upplysning. På åkrarna började man odla foder åt husdjuren. Ängarna togs i åkerbruk, beskogades eller fick växa igen. Djuren betade inte längre på naturbetesmarker. Utvecklingen har lett till att den biologiska mångfalden har minskat och många arter håller på att försvinna. I kapitlena Sköt om den biologiska mångfalden och Odla mångfald på åkern berättar vi hur jordbrukare och markägare kan hjälpa till att stoppa minskningen.

Biologisk mångfald:

Biologisk mångfald eller biodiversitet betyder variationsrikedomen i naturen. Biologisk mångfald indelas i ekosystemdiversitet, artdiversitet och genetisk diversitet. Ett ekosystem eller en livsmiljö består av alla levande varelser och den miljö som finns inom ett definierat område, till exempel en äng eller en skogsdunge. Ekosystemen bebos av olika arter. Ju fler arter, desto högre artdiversitet. Genetisk diversitet innebär variationen av gener inom en art.

Biologisk mångfald till nytta

Det lönar sig att bevara och sköta den biologiska mångfalden. Samtidigt som du främjar mångfalden, kan du gynna de naturliga fienderna till djur som orsakar skada på odlingsväxterna, likaså insekter som pollinerar jordbruksgrödorna. Jägare kan satsa på skötselmetoder som också gynnar viltet. Många konsumenter är beredda att betala mer för kött från djur som betat på naturbetesmarker. För en jordbrukare kan det betyda extrainkomster att erbjuda tjänster i landskapsvård.

Ett välskött jordbrukslandskap är en viktig del av vårt kulturarv och en fröjd för ögat. Det är något att vara stolt över. Konsumenterna uppskattar det välskötta landskapet, det är bra reklam för gården och en förutsättning för framgångsrik gårdsturism.

Genom Landsbygdsprogrammet kan en jordbrukare eller en registrerad förening få ersättning för många av skötselåtgärderna som presenteras. Jordbruksförvaltningen ger uppgifter om de villkor som gäller vid den aktuella tidpunkten. Kontaktuppgifter finns på www.naturochmiljo.fi

Mångfald vid åkerkanten

När du börjar leta efter särskilda naturvärden på din gård ska du först låta blicken glida över landskapet. I det här kapitlet berättar vi var du ska stanna upp och vad du ska titta efter.

Vid åker- eller ängskanterna finns det olika små mark- och vattenområden där växt- och djurlivet är särskilt rikt. Där hittar fåglar och andra djur skydd. Områdena är viktiga för pollinerande insekter och naturliga fiender till djur som gör skada på odlingsväxterna.

Det lönar sig att söka efter vissa karaktärsdrag som är tecken på att området har höga naturvärden. Det är viktigt att försöka ta reda på hur marken användes förr (se s. 71). Om området slogs eller betades så gott som fram till idag, finns det goda chanser att artrikedomen är stor.

Ett glest, lövträdsdominerat trädbestånd och rikligt med gräs och örter på marken är tydliga tecken på att skogsbrynet skötts genom bete och röjning.

Riitta-Liisa Petterson

Skogsbryn

Skogsbryn är övergångszoner mellan skog och öppen mark. De har inslag av arter från båda miljöerna, men också arter som trivs just i övergångszonen. Många arter kan utnyttja skogsbrynen för att sprida sig från en lämplig livsmiljö till en annan. Stora åkrar kan utgöra ett hinder.

I brynen hittar många djur föda och skydd. Här bygger de bo och här övervintrar de. Brynen är viktiga för många ljusälskande träd och buskar (se s. 34). Insekter och fåglar utnyttjar brynen året om, från sälgbloomingens tid till vintern då rönnbären hänger kvar. Klövvilt, fältfåglar och andra djur rör sig längs med eller genom brynen.

Förr, då betesdjur rörde sig i skogen eller i skogkanterna, var brynen ofta öppna och utdragna och hade inslag av snår och buskage. Fortfarande gäller tumregeln "Ju öppnare skogsbrynet är, desto större är artmångfalden".

På skogsbryn som är vända mot söder (sydost – sydväst) brukar artrikedomen vara stor, särskilt om jorden är sandig. På de här soliga, varma och ofta karga brynen trivs många pollinerande insekter och torrängsväxter (se s. 30). På bryn som har vuxit igen växer det ofta tätt med tallar, unga aspar eller alar, beroende på hur rik jordmånen är.

Skogsbrynets värde ökar om det har en slingrande ytterkant med ud-dar, vikar, ljusgläntor och tätare partier. Då ökar också skogsbrynets längd. En remsa med örter och gräs längst ut mot åkern ger skydd åt insekter och smådjur. Remsan är särskilt värdefull om där växer ängsväxter (se s. 38).

Om träden är av olika ålder och olika slag ökar mångfalden. Träd och buskar som blommar eller bär frukt, t.ex. rönn, hägg och degbär (måbär), förser fåglar, däggdjur och pollinerande insekter med mat under en stor del av året. Ins-lag av sälg, gråal, stora aspar och alla ädla lövträd (skogslind, lönn, ek, ask, alm, vresalm och hassel) gynnar mångfalden.

Stora lövträd med vida kronor vittnar om att brynet har varit hagmark (se s. 36) som nu håller på att växa igen. Ett sådant skogsbryn är särskilt artrikt och mångformigt. Döda stammar, grenar och kvistar är viktiga för insekter, lavar och svampar. Gamla, ihåliga och döda träd är värdefulla livsmiljöer och boplatser för bl.a. ugglor och flygekorrar (se s. 22). Finns där en stengårdsgård, ett röse (se s. 20–21) eller hamlade träd (se s. 35) ökar mångfalden.

Skogsbryn som inte sköts växer igen. Idag är skogsbrynen invid åkrarna ofta tvära, korta och täta. Det lönar sig sällan att inventera skogsbryn som öppnar sig mot norr, där det främst växer risväxter. De är svala och skuggiga och här trivs ängarnas växt- och insektarter sällan.

Det här är ett varmt, soligt och kargt skogsbryn. Røj bland träden som skuggar för att upprätthålla den värdefulla livsmiljön.

Kimmo Härjämäki

Tecken på att skogsbrynet har höga naturvärden:

- de huvudsakliga trädarterna är lövträd eller tall, inte gran
- träden är av olika ålder och art
- det finns solbelysta gläntor
- gamla, ihåliga och döda träd förekommer
- det finns blommande och fruktbärande träd- och buskarter
- det förekommer rikligt med enar
- en remsa med örter och gräs finns längst ut mot åkerkanten
- skogsbrynet öppnar sig mot söder eller väster
- det sluttar ner mot åkern
- det är stenigt eller bergigt
- jordarten är grov mineraljord, inte lera, mull eller torv
- jorden är torr eller ganska torr

Gräsremsan mot åkerkanten, enarna, stenarna och den döda veden är tecken på att skogsbrynet har höga naturvärden.

Åkerholmar

Hur åkerholmar ser ut varierar. De kan vara allt från små öppna kullar till stora skogsdungar. Holmarna är moränkullar, berghällar eller stenig mark där man inte har kunnat odla någonting. På holmarna kan det finnas stora flyttblock eller de kan bestå bara av ensamma träd. På åkerholmarna finns det ofta rösen med stenar som plockats ur åkern. Ibland står där smedjor, lador, bastur eller andra gamla byggnader.

Åkerholmarnas varma, skyddade och solbelysta sydsidor gynnar ormar och ödlor och andra värmeälskande arter. Fåglar och insekter drar nytta av dungar med buskar och träd som ger bär.

De åkerholmar som finns idag utgör ibland rester av större ängar eller betesmarker som brutits upp till åker. På en öppen och ljus åkerholme kan du hitta ängs- och hagmarksväxter, t.ex. smultron, tjärblomster, blåklockor, johannesört och gulmåror. På skuggiga ställen kan liljekonvaljen breda ut sig. På åkerholmarna kan också finnas äldre, grova och solbelysta lövträd (se s. 22).

På den karga och nästan öppna åkerholmen finns goda förutsättningar för ängsväxter.

Eija Hagelberg

Olika åkerholmar:

- **En öppen eller nästan öppen ängsholme** har ofta en vacker blomprakt med växter som hör hemma på torra och friska ängar (se s. 30–32). Enstaka ståtliga träd, rönn eller hägg, förekommer.
- **En halvöppen hagmarksholme** har både skogs- och ängsväxtlighet, ibland tom. lundväxtlighet. Trädbeståndet är glest och domineras ofta av lövträd. Där kan finnas stora, vackra träd.
- **På stora, slutna åkerholmar** är trädbeståndet tätt. Fältskiktet består av skogsväxter och olika risväxter dominerar, t.ex. blåbär, lingon eller ljung.

På en halvöppen åkerholme kan du leta efter både ängs- och skogsarter. Bevara buskar som ger skydd och mat åt insekter och andra djur.

Eija Hagelberg

Också karga åkerholmar med få arter förbättrar mångfalden i åkermiljön genom att erbjuda häckningsplatser och skydd åt fåglar och andra organismer. Små stenholmar är viktiga för stenskvättan och andra fågelarter som är på tillbakagång. Åkerholmar med tätt buskage är viktiga att spara, för de erbjuder skydd åt djuren.

Det är bra att röja på åkerholmarna för att bevara öppenheten och artrikedomen. Slåtter eller betesgång är till fördel, om det går att ordna. (Se s. 56–59.)

Tecken på att åkerholmen har höga naturvärden:

- den är öppen och solbelyst
- där finns solbelysta, grova träd
- där finns blommande och fruktbärande träd och buskar
- ängsväxter förekommer
- den är stenig eller bergig
- jorden är torr eller ganska torr

På en sluten skogsliknande åkerholme med många lövträd kan du finna sippor, liljekonvaljer, harsyra och andra lundarter.

Reijo Nenonen/Vastavalo

Soliga och torra miljöer

Vegetationen på soliga och torra livsmiljöer är gles. Mineraljorden i form av sand och grus ligger till stor del bar, likaså den fasta berggrunden. Solen kommer åt att gassa direkt på marken, vilket gör att temperaturen nära markytan är betydligt högre än i omgivningen. Det gynnar insekter. Många sällsynta fjärilar, skalbaggar, gräshoppor och gaddsteklar är beroende av just sådana här miljöer. Smultron, kattfot, bockrot, tjärblomster och gulmåra är växter som trivs här.

Soliga och torra livsmiljöer hittar du på torra ängar, välbetade stränder, åsarnas syd- och västsluttningar, berg och olika ruderatmarker, t.ex. gårdsplaner, vägar och lastningsställen. Miljöerna uppstår och bevaras t.ex. genom erosion, intensivt bete, slåtter, slitage eller brand.

Idag har många av de här platserna växt igen eller hotas av igenväxning. För att det inte ska bli för skuggigt borde träd och sly röjas. Om området håller på att växa igen kan betesgång (se s. 57) vara till fördel.

Soliga och torra livsmiljöer är särskilt viktiga för många sällsynta insekter och kärlväxter.

Marja-Leena Hautala/Vastavalo

Åkerrenar och vägrenar

Åkerrenen består ofta av en gräsremsa mellan den odlade åkern och ett dike, en väg, en vattenfåra eller mot ett skogsbryn. Vägrenar finns exempelvis längs åkervägar och trädalléer. Ju bredare åker- eller vägrenen är, desto mera livsutrymme ger den åt växter och djur. Åker- och vägrenarna binder samman olika miljöer i landskapet. Arter kan sprida sig längs med åker- och vägrenarna.

På torra åker- och vägrenar som öppnar sig mot söder hittar du ofta en artrik örtflora. Då finns det också goda förutsättningar för ett artrikt insektliv. Dessutom gynnas smådjur som äter växter och frön. Insekter, grodor, ormar, odlor och andra växelvarma djur trivs på soliga åkerrenar.

Genom att slå eller låta beta (se s. 57–59) åkerrenarna kan du gynna fleråriga gräs och blommande örter på ogräsens bekostnad.

Tecken på att det finns höga naturvärden på åker- eller vägrenen:

- den är öppen och solbelyst
- den är bred
- jorden är torr
- där förekommer många olika arter av örter och gräs

Den övre bilden: Prästkragar och andra ängsväxter klarar sig på smala åker- och vägrenar som är soliga och näringsfattiga. Ängsblommorna gynnas av slåtter.

Den nedre bilden: Håll utkik efter torra och karga väg- och åkerrenar. De har ett unikt växt- och insektliv.

Päavo Hamunen/Leuku

Kimmo Härjämäki

Lador

Förr pryddes jordbrukslandskapet av många lador. Ladorna har ett stort kulturhistoriskt värde, men är också värdefulla för den biologiska mångfalden. Det är viktigt att bevara de lador som finns kvar och att underhålla dem med varsam hand.

Många insekter trivs i och vid ladorna. Solitära bin lägger ägg i gamla larvgångar. Insekterna drar i sin tur till sig fåglar och andra djur som söker föda. T.ex. ladasvalan häckar gärna i en lada, vilket namnet vittnar om. Harar, rävar och grävlingar trivs under och runt byggnaderna. I ladorna bor det ofta fladdermöss. Deras livsmiljöer är skyddade enligt naturvårdslagen.

När höet förr flyttades in i ladorna skakades rikligt med frön ner på marken runt dem. Då uppkom en mångsidig flora. Du kanske ännu kan hitta ängsväxter (se s. 38) vid den gamla ladan?

På gamla träbyggnader trivs framför allt lavar, men också mossor och svampar. Några arter är sällsynta. Lavarnas ursprungliga livsmiljöer, bl.a. gamla lövträd

Sätt upp en holk åt tornfalken på ladväggen eller i ett träd. Falkparet håller sorkbeståndet i schack.

Kimmo Härjämäki

och stående döda träd, finns det allt färre av. Därför är ladorna viktiga ersättande livsmiljöer. Ladornas väggar består av gammalt, dött trä och i den bearbetade veden kan det finnas mycket speciella lavsamhällen.

Titta efter lavar särskilt på väggar som vetter mot norr och öster. Intressanta lavar hittar du både på timrade och brädfodrade lador och uthus. Ibland kan det finnas rikligt med lavar på ytor målade med löst bundet pigment, t.ex. med rödmylla. Idag är tom. allmänna lavar på tillbakagång, eftersom obehandlat virke och gamla träd försvunnit ur landskapet.

Tecken på höga naturvärden:

- träbyggnaden är gammal
- den är omålad
- det växer lavar, mossor och svampar på den
- ängsväxter förekommer på marken utanför

Lavar och andra arter som behöver död ved trivs på omålat virke på trädgårdsgårdar och gamla byggnader.

Magnus Östman

Stengårdsgårdar och odlingsrösen

I alla tider har stenar röjts ur åkrarna. Odlingsrösen har uppkommit då stenarna har lagts upp på åkerholmar, berghällar, mot större jordfasta block eller dylikt. Stengårdsgårdar har fungerat som inhägnader eller som gränsmarkeringar.

På stengårdsgårdar och odlingsrösen växer många ljuskrävande lavar och mossor. Lavfloran kan vara mycket artrik, i synnerhet intill åkrar och i andra miljöer där det förekommer rikligt med damm.

Vissa mossarter som vanligen lever på lövträd med basisk bark har hittat en ersättande miljö på murade ytor. Murade stenmurar, t.ex. gamla stenfötter, har blivit viktiga livsmiljöer för lavar och mossor som behöver kalk. Du kan lugnt låta lavarna eller mossorna vara kvar på gamla stengårdsgårdar och stenfötter, de skadar dem inte.

På sydsidan av stengårdsgårdar och odlingsrösen blir det varmt tidigt om våren. När stenarna väl blivit uppvärmda lagrar de värme. Ödlor, ormar, insekter

Röj buskar och träd på stengårdsgårdar och odlingsrösen för att lavar, mossor och växelvarma djur ska trivas.

Kimmo Härjämäki

och andra växelvarma djur uppskattar värmen. Många fjärilar uppehåller sig gärna på de solbelysta stenarna. I de varma livsmiljöerna blommar växterna tidigt, vilket gynnar insekterna.

Runt röset eller längs stengärdsgården kan det finnas en artrik ängsflora (se s. 38). Humlor, nyckelpigor, steklar, rovflugor och spindlar finner föda och livsrum mellan stenarna och i den högre vegetationen. Ormar och ödlor övervintrar i rösen eller stengärdsgårdar.

Tecken på höga naturvärden på stengärdsgården eller odlingsröset:

- där växer rikligt med lavar
- läget är öppet och solbelyst
- på marken intill finns det ängsväxter

Flytta inte på ett gammalt odlingsröse med en mångsidig lavflora.

Magnus Östman

Gamla träd

Gamla lövträd med grov bark och solbelysta stammar är viktiga livsmiljöer för hotade och sällsynta lavar, mossor, svampar och insekter. På träd i åkermiljöer och alléer finns mossor och lavar som är beroende av kväve och damm, som virvlar upp t.ex. från oasfalterade vägar. På s. 52-53 finns exempel på några arter du kan titta efter.

Gamla lövträd får ofta håligheter där fåglar och fladdermöss häckar. Många skalbaggsarter och en del blomflugor är knutna till gamla ihåliga träd. Ollon, bär, frön, blommor och knoppar är viktig föda för många insekter, fåglar och däggdjur. Även döende och döda träd, samt döda grenar är värdefulla för insekter, svampar och lavar.

I lövträdsparkerna kring gamla herrgårdar trivs många djur. De bästa förutsättningarna för artrikedom finns i parker med många gamla träd, rikligt med död ved, ett omväxlande träd- och buskskikt, många blommande växter, samt löv och smågrenar på marken. Ett tjockt lövtäcke eller en rishög erbjuder goda övervintringsplatser för groddjur och igelkottar.

Tecken på att ett träd har höga naturvärden:

- det står på en öppen, solig plats
- det är ett gammalt ädellövträd
- det har grov stam och skrovlig bark
- trädet har håligheter
- det står i en dammig miljö
- det finns rikligt med lavar och mossor av olika arter
- det är ett grovt dött träd eller en högstubbe

Den övre bilden: Bevara äldre lövträd med stora kronor som står i ensamt majestät på åkrar, åkerholmar, vägrenar, gårdar eller på hagmarker.

Den nedre bilden: Vårda alléerna genom att endast förnya några träd åt gången, så att det alltid finns kvar lite död ved.

Jukka Vuokko/Vastavalo

Sakari Alasuutari/Vastavalo

Vattenmiljöer

Utan vatten växer ingenting, men för mycket vatten på åkern är inte heller bra. I jordbruksmiljön finns naturliga vattensamlingar och vattenfåror, men också olika av människohand gjorda dammar, diken m.m. De är mycket viktiga för den biologiska mångfalden, t.ex. som lekplatser för fiskar och grodor, rast- och matplatser för änder, vadare och andra fåglar, samt som livsmiljöer för vatten- och strandväxter, insekter och andra småkryp. Håll alltså utkik efter vatten då du inventerar den biologiska mångfalden.

För att främja den biologiska mångfalden är det viktigt att bevara, restaurera och anlägga nya våtmarker i jordbruksmiljön.

Magnus Östman

Våtmarker

Stora våtmarker är viktiga för många fågelarter. Groddjur, vattensalamandrar och sländor trivs i små våtmarker där det inte förekommer fisk eller kräfter. Förr fanns det gott om naturliga våtmarker, men många som fanns nära åkrarna har odlats upp. Många av våtmarkerna som finns i jordbruksmiljön idag har ursprungligen grävts av människor, t.ex. för bevattning, sedimentering eller för att gynna viltet. Efter ett antal år kan också de ha höga naturvärden.

Våtmarker med oregelbunden bottenstruktur och varierande vattendjup, flacka kanter, en oregelbunden, buktande strandlinje, samt små öar och landtungor ger goda förutsättningar för ett rikt växt- och djurliv. Insekter, grodyngel och växter gynnas av grunt, solbelyst vatten som värms upp tidigt om våren. Undervattensväxter gör att syrehalten i vattnet blir högre, vilket är bra för de vattenlevande djuren. Även landmiljön runt våtmarken är viktig. Träd och buskar ger skydd och boplatser. Växelvarma djur och ljusälskande växter trivs på öppna och solbelysta kanter.

Tillfälliga vattensamlingar under våren och hösten lockar till sig flytande gäss, änder och vadare. Vattnen är viktiga för nattsländelarver, skalbaggar och andra småkryp som är anpassade till långa perioder av torka.

För att främja den biologiska mångfalden och vattenvården kan du anlägga en våtmark. Kontakta den regionala NTM-centralen för mera information, på Åland miljöbyrån.

Tecken på att våtmarken har höga naturvärden:

- vattenytan är till stora delar solbelyst
- kanterna är öppna och solbelysta
- den torkar inte ut under sommaren
- här finns rikligt med undervattensväxter
- på kanten växer enstaka träd och buskar
- många olika arter av örter, gräs och starrarter växer kring den

Diken med renar

Oberoende av om ett öppet dike torkar ut under sommaren eller hålls vattenfyllt är det värdefullt. Våtmarkerna har blivit färre och därför har diken blivit viktiga livsmiljöer för många våtmarksarter. Grodor, ödlor, ormar och insekter trivs på varma och vindskyddade dikesrenar. Insekter som äter skadedörare bland odlingsgrödorna på åkern övervintrar på dikesrenen. Arter kan sprida sig längs med dikena.

Ängsväxter (se s. 38) trivs på sydvända och torra dikesrenar, särskilt om jorden är mager. Blomrika diken är viktiga för pollinerande insekter. Bete eller slåtter (se s. 57–59) gynnar ängsväxter och förhindrar att dikena växer igen med träd, buskar och vass.

Tecken på att diket har höga naturvärden:

- det är öppet och solbelyst
- dikeskanterna är breda och flacka
- det förekommer många olika arter av örter och gräs

Öppna diken i åkerlandskapet gynnar ett rikt växt- och djurliv.

Oiva Mäenpää/Kuvaliiteri

Bäckar och åar

Naturliga vattendrag har ett slingrande lopp. Bukter, stenar, växtlighet och trämaterial ger skydd eller mat åt djur. Många ryggradslösa djur, fiskar och vissa vattenväxter kräver klart vatten. Bottnar av sten och grus utgör viktiga lekplatser för fiskar och livsmiljöer för småkryp. Träd och buskar ger skugga och skydd åt fiskarna. Trädrötter minskar erosionen av kanterna. Insektfaunan gynnas av en mångfald vatten- och kärrväxter. Insekterna utgör föda för fiskar och kräddjur.

Många vattenfåror har rätats ut och naturvärdena har därför minskat. Om du vill restaurera en vattenfåra ska du ta kontakt med den regionala NTM-centralen, på Åland hjälper miljöbyrån.

Tecken på att bäcken eller ån har höga naturvärden:

- den är opåverkad av uträtningar
- det växer träd och buskar längs kanterna
- det finns många olika vatten- och kärrväxter
- vattnet är klart
- botten är stenig eller grusig

Den här åkanten sköts genom slåtter och bete vilket ger en iögonfallande blomsterprakt.

Eija Hagelberg

Känn igen vårdbiotoperna

Vårdbiotoper är mycket artrika livsmiljöer som har utvecklats genom bete och slåtter. Traditionellt har de också skötts genom bl.a. röjning, lövtäkt och bränning. I det här kapitlet beskriver vi olika vårdbiotoper som finns i Svenskfinland. Vi ger tips om hur du känner igen också sådana vårdbiotoper som inte längre sköts och som håller på att växa igen. Det är viktigt, eftersom de återfår sina naturvärden om de börjar skötas på nytt (se s. 54–59).

Hedar

Hedar finns vanligtvis på sandig jordmån i skärgården eller i kustregionen. De är trädlösa eller nästan trädlösa. Vegetationen domineras av ris, vanligtvis ljung eller kråkris, och ibland rikligt med odon. Det finns också hedar som kännetecknas av lågortsvegetation. De är de värdefullaste för den biologiska mångfalden. För att hedar ska uppstå och bevaras är det viktigt med traditionell betesgång. Hedar förekommer närmast på Åland, kring Skärgårdshavet, Kvarken och Bottenhavet.

Enen erövrar heden om betesgången upphör. Genom att bränna går det att restaurera heden.

Majja Mussaari

Ängar

I det här kapitlet presentera vi olika ängar. Blanda inte ihop ängarna med höåkrar eller övergivna åkrar. Ibland kan det vara svårt att skilja på en gammal åker och en äng som inte längre sköts och håller på att växa igen. Då lönar det sig att ta reda på hur den använts tidigare (se s. 71). Om marken har gödslats, bearbetats eller besåtts, är det fråga om en åker och inte en äng. Ängar har däremot betats eller slagits.

Tecken på att området är en äng:

- det är trädlöst eller nästan trädlöst
- det är stenigt
- det är beläget på en plats som är svår att bruka
- där finns ståtliga enar
- om ängen ännu sköts är växttäcket lågvuxet och det förekommer många olika arter av örter och gräs
- det växer ännu en del ängsväxter även om skötseln har upphört

Blomsterprakten på en slåtteräng är magnifik om försommaren, men tyvärr är slåtterängarna idag få.

Eija Hagelberg

Torrängar

Torrängar är artrika. På dem växer många sällsynta och hotade arter. Typiska växter är bl.a. kattfot, tjärblomster, backnejlikor, svartkämpar och gulmåror. Torra gräsängar är allmännast. Det finns också torra lågörterängar och luddhavreängar.

Torrängarna är ofta små och steniga. De finns på sandiga jordar, samt grus- och moränmarker. De har använts som betesmark, särskilt för får. På ängar som betats länge har det ofta vuxit upp ståtliga enar. Torrängar övergöds lätt och bör t.ex. inte ingärdas med odlad vall.

Du kan hitta torrängar på soliga sluttningar t.ex. i närheten av byar, i samband med boningsplatser från järnåldern eller invid byvägar. Ibland finns det en mindre torräng i anslutning till en större frisk äng (se s. 32). Torrängar förekommer sparsamt i hela landet, men mest i Egentliga Finland.

Växtligheten på den här torrängen är låg tack vare bete. Artrikedomen är stor, men det gäller att titta noga efter. Maskrosorna vittnar om övergödning.

Hällmarksängar

Hällmarksängar förekommer där det ligger bara ett tunt jordlager på ett berg. Typiskt för dem är att bar hällmark växlar med gropar med mera jord. För att upprätthålla den för hällmarksängar typiska mångsidiga vegetationen behövs bete och slåtter. Ett- och tvååriga blommor gynnas av öppenhet.

Hällmarksängarna är helt eller nästan helt trädlösa. Om trädbeståndet ökar, förändras vegetationen lätt i en ogynnsam riktning.

På kalkhaltiga berg är vegetationen synnerligen rik och omväxlande. Sådana berg finns främst i sydvästra Finland. Karga hällmarksängar förekommer på ett mera vidsträckt område i Södra Finland. I Egentliga Finland, västra Nyland och på Åland hittar du många hällmarksängar eftersom där finns många berg i dagen.

Hällmarksängar förekommer ofta som små fläckar på bergen där jordlagret är tunt.

Friska ängar

Av alla ängar är friska ängar de vanligaste. De är fuktigare än torrängar, men torrare än fuktiga ängar. Vegetationen domineras av lågvuxna örter, högvuxna örter eller gräs.

De friska lågörtsängarna är mycket artrika. Typiska arter är prästkrage, ormröt, bockrot, rölleka, liten blåklocka, vårbrodd och rödven. På högörtsängar dominerar ofta midsommarblomster eller skogsnäva. Också daggkåpor och brudborste kan finnas i riklig mängd.

På gräsdominerade friska ängar växer allmänt bl.a. gräsen rödven, tuvtåtel och ängsgröe, men också örter.

Friska ängar finns på alla mineraljordar och de förekommer i hela landet. Bäst har de friska ängarna bevarats längs med åarna i Egentliga Finland, samt på Åland.

Friska ängar hittar du vanligen på platser som varit svåra att odla upp, t.ex. på sluttningar.

Kimmo Härjämäki

Strandängar

Strandängar förekommer på flacka stränder vid åar, sjöar och hav. De är öppna och den artrika vegetationen domineras av gräs och örter. Strandängarna är ofta värdefulla fågellokaler.

Strandängar uppstår på finkorniga mineraljordar med god vattenhållande förmåga. De översvämmas regelbundet. I början har de ofta varit naturliga strandängar som hållits öppna tack vare växlingar i vattenstånd och isrörelser. Med hjälp av bete och slåtter har de förstörats och fått en större biologisk mångfald.

Typiskt för vegetationen på strandängar är att den bildar bälten parallellt med strandlinjen. Vegetationsbältena är bredare på flackare strandängar än på sluttande. De påverkas bl.a. av jordarten och av variationer i vattenståndet. På grunt vatten växer ofta vass eller säv. På strandängen närmast vattnet finns ofta ett bälte med halvgräs och tåg och högst upp ett bälte med högvuxna gräs och örter. På strandängar som inte sköts tar tuvtåtel och andra högvuxna växter över och småningom kan också al, vide och björk börja växa där.

Strandängar där vassen har tagit över kan återställas genom att låta kreatur beta på dem igen. Då ger vassen vika och ängsväxterna får nytt livsrum.

Kimmo Härjämäki

Trädbevuxna vårdbiotoper

Spår som vittnar om tidigare bete kan finnas kvar i skogen i årtionden. Vissa träd och buskar behöver mycket ljus- och värme, t.ex. björk, en, rönn, sälj, degbär (måbär), hassel och ädla lövträd. Döda eller döende träd och buskar berättar att betesmarken tidigare varit ljusare och mera öppen. Flerstamiga björkar och säljar är tecken på tidigare skötsel. Grova lövträd med vid krona och med grenvarv långt ned på stammen har växt upp på en ljus och öppen plats. S.k. kjolgranar med grenvarv ner till marken har växt upp i motsvarande miljö.

Tecken på att området varit öppnare:

- rikligt med enar, ibland pelaraktiga
- omväxlande trädbestånd
- ofta stora, murkna lövträd
- rikligt med träd och buskar som ger bär
- stora granar med tjocka grenar
- knappt om ris (lingon, ljung och blåbär)
- små fläckar med ängsväxter
- eventuellt enstaka hamlade träd

Många fåglar, insekter, fladdermöss, svampar, lavar och mossor trivs på murkande träd som används för lövtäkt.

Lövängar

Lövängarna röjdes i lundartade skogar. Till den traditionella skötseln av lövängar hörde vårstädning (rydjning), slåtter och efterbete. I slutet av sommaren skar man kvistar och löv till vinterfoder, s.k. lövtäkt. De hamlade (kvis-tade) träden fick en knotig stam ur vilken flera grenar sköt ut, så att träden fick kandelaberform. Dessutom fanns det s.k. stubbskottsängar med en- eller flerstammiga träd som kapades regelbundet. De vanligaste trädslagen på lövängar är björk, klibbal, ask och andra ädla lövträd. När lövängar röjs bör de öppna ängsgläntorna uppta 70–85% av arealen, träd- och buskgrupper resten.

Den artrika undervegetationen består av ängs- och lundväxter. Vår- och försommarblomningen är mycket rik. Typiska växter är sippor, orkidéer, gullvior, ranunkler, violer och senare på sommaren bl.a. blåklockor.

Idag finns skötta, artrika lövängar främst inom naturskyddsområden, i Skärgårdshavets nationalpark och på Åland.

Hagmarker

Hagmarker har traditionellt sett funnits i närheten av bosättningen. Trädbeståndet är glest och ängsytorna många.

På en välskött hagmark täcker trädens kronor uppifrån sett 10–35 procent av arealen. Grupper av träd och öppna ängsytor förekommer växelvis. Här växer mera ängsväxter än skogsväxter. Träden är av olika ålder och det finns gott om död ved. Enar och enskilda stora träd med vid krona förekommer. Hagmarker är ofta steniga.

Den vanligaste typen är lövträdsdominerad hagmark med inslag av barrträd. Många hagmarker håller på att växa igen och trädbeståndet har blivit alltför tätt. Granen har spritt ut sig. Hagmarker som domineras av ädla lövträd är mycket rara och finns kvar närmast i Egentliga Finland. Ekhagar är särskilt sällsynta, men mycket viktiga för den biologiska mångfalden.

Ett glest trädbestånd, öppna ängsytor och pelarliknande enar är kännetecknande för en hagmark.

Skogsbeten

Skogsbeten har betats i långa tider och har skötts på traditionellt sätt. Då träd högs till husbehov uppstod gläntor. Ibland brändes skogen, vilket gynnade bl.a. lövträden och betet. Det att du ser kor i skogen idag, betyder inte automatiskt att skogen är en vårdbiotop. Titta efter om du hittar karaktärsdrag för skogs-bete. Typiskt för skogsbeten är att där finns både gläntor och mer eller mindre täta grupper av träd och buskar. Ibland leder betet till att trädbeståndet är glest överlag, men tätare än på hagmarken. På marken hittar du vanliga skogsväxter. I gläntorna växer örter och ris som är lämpliga som foder. Där kan du också hitta ängsväxter (se s. 38).

Trädbestånden på skogsbetena har uppkommit genom naturlig föryngring och är mera varierande än i ekonomiskogarna. Barrträden dominerar oftast, men det finns inslag av lövträd. Träden är av olika ålder och storlek. Enar förekommer där det är tillräckligt ljus.

Om betet i en skog upphör växer markvegetationen sig snabbt hög. Men det går att hitta gläntor i skogen ännu länge.

Kimmo Härjämäki

Lär känna indikatorarterna

Du behöver inte vara expert på arter, utan bara nyfiken dem, för att klara av att hitta höga naturvärden på dina marker. Bekanta dig med indikatorarterna som är karaktäristiska för områden med rik biologisk mångfald. Här presenterar vi några indikatorarter som du lätt kan lära dig känna igen.

Ängsväxter

Genom tiderna har människan påverkat förekomsten och utbredningen av olika växter. Ungefär hälften av vår flora drar nytta av traditionell markanvändning. Lågvuxna ängsarter klarar sig bra på näringsfattiga marker och återhämtar sig väl efter slåtter och bete. Dessutom drar de fördel av att ängarna är öppna och varma. Därför kan ängsarter konkurrera med högvuxna arter på traditionellt skötta marker.

Om skötseln upphör och växtrester ansamlas eller marken gödslas klarar sig ängsväxterna inte längre i konkurrensen. Då tar ett fåtal högvuxna växter över. Många ängsväxter har blivit allt mer sällsynta. Det har också påverkat bl.a. insektpopulationerna, eftersom ängsväxterna utgör föda åt dagfjärilar och andra insekter.

På de påföljande sidorna beskriver vi arter som växer på öppna och näringsfattiga platser. En del kan man hitta i hela Svenskfinland, andra bara regionalt. Flera av arterna växer på torra marker, några på friska eller fuktiga. (Frisk är en markfuktighetsklass som ligger mellan torr och fuktig.) Om du hittar en eller flera av de här arterna på en plats är det sannolikt att där också växer andra värdfulla arter. Där indikatorarterna växer är naturvärdena ofta höga.

Tornört eller rockentrav är rätt vanlig i södra Finland. Den växer på öppna och torra sand- eller grusmarker, t.ex. torrängar, hållmarker, skogsbryn, rude- ratmarker, vägkanter och andra torra ställen nära bosättning. Den blir 50–120 cm hög.

Steen Drozd Lund/Biopix

Bockroten är allmän i söder, ända upp till Kajanaland. Den växer på torra och öppna marker, t.ex. torrängar, hållmarksängar, vägkanter och gårdsplaner. Bockroten har karaktäristiska lågblad som är parbladiga med runda, sågade småblad. Den har en tjock rot som luktar get.

Jouko Rikkinen

Magnus Östman

Prästkragen är en allmän växt i hela Finland, förutom i norr där den förekommer ställvis. Den trivs på öppen, frisk mark, t.ex. på ångar, åkerrennar, i vägkanter och skogsbryn. Prästkragen förekommer rikligt på områden som sköts genom slåtter.

Ija Motoriko/Vastavalo

Liten blåklocka är en ängsväxt som förekommer i hela landet. Den trivs på öppna och torra ställen, t.ex. på betesmarker, ångar, hållmarker, åsar och i vägkanter. På våren kan man känna igen den på de rundade rosettbladen, som vanligen vissnar före blomningen.

Magnus Östman

Tjärblomstret förekommer söder om linjen Björneborg –Joensuu och är sällsynt vid Bottenviken. Det trivs på torr och mager sand- eller grusmark, på hållmarker och åssluttningar, sandiga ångar och i vägkanter. Det gynnas skärskilt av bete.

Backnejlikan förekom förut rätt allmänt i södra Finland, upp till Vasa. Den hör till de ängsväxter som snabbt har minskat pga. igenväxning. Den trivs på torr mark, såsom torrängar, steniga sluttningar, vägrenar och betesmarker.

Magnus Östman

Svartkämpar förekommer rikligast i sydvästra Finland, speciellt på Åland, ofta i samband med äldre bosättning. Den växer också i sydöstra Finland. Svartkämpar växer på betesmarker, torra och friska ängar, samt åker- och vägrenar.

Timo Nieminen/Kuvaliiteri

Ängsvädden påträffas allmänt upp till Satakunta och södra Savolax, men är sällsynt på Åland. Den föredrar lerjordar och frisk eller fuktig, mager mark. Ängsvädden växer på sjö- och åstränder, fuktiga ängar, naturbeten, åker- och vägrenar och i skogsbryn och gläntor.

Magnus Östman

Jaakko Vähämäki/Vastavalo

Smultron hittar man allmänt ända upp till Uleåborg, men på grund av igenväxning finns det idag färre smultron än förr. Smultronen sprider sig med revor och kräver öppna växtplatser. De växer på betesmarker, skogshyggen, skogsbryn och på åker- och vägrenar.

Magnus Östman

Kattfoten kan du hitta i hela landet på öppna, torra och magra marker, t.ex. betesmarker, torrängar, berghällar och vägkanter. Den har vita eller ljusröda, tassliknande korgblommor. Kattfoten har minskat särskilt i södra Finland pga. igenväxning och kvävegödsling.

Kimmo Härjämäki

Rödklinten påträffas främst i södra och mellersta Finland. Den trivs på öppna och torra eller friska, mullrika marker, t.ex. på ängar, vägkanter och ruderatmarker och i skogsbryn. Särskilt bin och humlor, men också dagfjärilar och blomflugor är förtjusta i rödklint.

Vanlig ögontröst är vanlig i nästan hela landet, men sällsynt i norra Lappland. Den trivs på öppna, friska och magra marker, t.ex. betesmarker, friska och fuktiga ängar, vägkanter och gårdsplaner. Förr använde man ögontröst för att bota ögonsjukdomar.

Timo Nieminen/Kuvaliitieri

Åkerbäret förekommer i hela landet, men det är sällsynt i sydväst och rikligast i området mellersta Österbotten till mellersta Lappland, men minskar idag pga. igenväxning. Åkerbäret trivs på fuktiga och magra platser, bl.a. fuktiga ängar, dikeskanter, vägrenar och stränder.

Tarja Hoikkala/Vastavalo

Darrgräs eller pärlgräs förekommer i sydvästra Finland, rikligast på Åland. Det växer bl.a. på ängar, i beteshagar och i lundar. Darrgräset är lätt att känna igen på de hjärtformade, tillplattade småaxen som är fästa på långa, tunna grenar.

Eino Hämäläinen/Cartinafinland

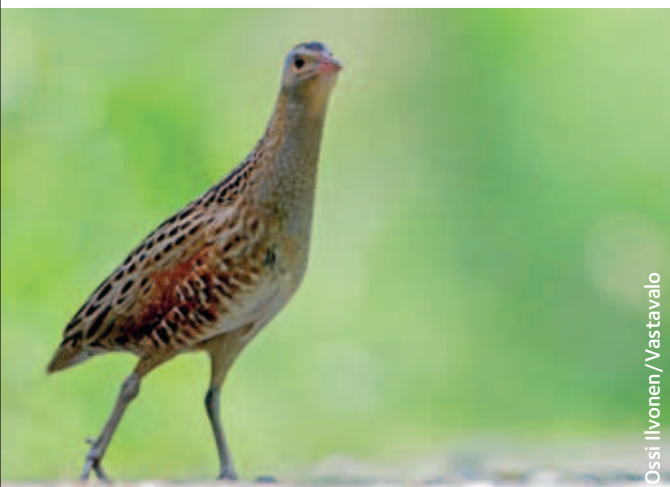
Fåglar

Många fågelarter gynnas av en omväxlande jordbruksmiljö med bl.a. sädesåkrar, trädor, betesmarker, blomstrande åkerrenar, ängar, öppna diken, buskar och skogsdungar. Eftersom jordbruket har blivit intensivare har fåglarnas livsmiljöer blivit fattigare. Här presenterar vi några arter som indikerar att jordbruksmiljön är mångsidig.

Markus Varesvuo/Leuku

Rapphönan är en stannfågel som trivs i jordbruksmiljö. Rapphönan häckar i det öppna odlingslandskapet och är beroende av en mångsidig miljö med t.ex. åker- och dikesrenar, höga stubbåkrar och trädor, gärna bebyggda med gamla lador.

Ossi Ilvonen/Vastavalo

Kornknarren är en flyttfågel med ett karaktäristiskt högljutt, knarrande revirläte. Det kan höras nästan oavbrutet genom natten. Kornknarrrens favoritmiljöer är fuktiga ängsmarker och trädor. Den förekommer också på vallåkrar. Slätter tidigt om sommaren är ett hot mot den.

Storspoven är en flyttfågel som finns i hela landet utom i allra nordligaste Finland. Den häckar helst på åkrar med öppna diken, på gröntädror, betesmarker eller på fuktiga och vida strandängar. Ett stort bestånd indikerar en mångsidig jordbruksmiljö.

Pentti Sormunen / Vastavalo

Buskskvättan är en flyttfågel som trivs i det öppna jordbrukslandskapet. Den häckar bl.a. på trädesåkrar, vägrenar och intill öppna diken. Den sitter ofta och spanar efter mat på en högt belägen plats med utsikt. Vegetationen får gärna vara låg och gles.

Magnus Östman

Stenskvättan förekommer i hela landet. Den bygger bo i byggnader i jordbruksmiljö eller i stenrösen. Nära intill bör det finnas öppna områden med låg växtlighet, t.ex. betade gräsmarker. Den sitter ofta på en sten och vickar på stjärten.

Ossi Ilvonen / Vastavalo

Markus Varesvuo/Leuku

Staren förekommer på odlade marker i hela landet. Den trivs bl.a. på betesmarker och stora öppna fält. Staren söker sin föda på marken och behöver kort, gles vegetation. Sitt bo bygger staren i ett hål i ett träd, i en holk eller på en skyddad plats i en byggnad.

Ari Seppä/Vastavalo

Sånglärkan är en av de tidigt återkommande flyttfåglarna som man känner igen på den intensiva sången under spelflykten över åkrarna. Den häckar på marken i ett öppet jordbrukslandskap. Lärkan trivs på trädesåkrar och breda åkerrenar.

Matti Suopajarvi/Vastavalo

Tornfalken är den vanligaste falken i jordbruksmiljöerna i stora delar av landet. Längst i sydväst är den mindre vanlig. Tornfalkens jaktmarker består ofta av vallar, trädor och betesmarker. Tornfalken trivs i öppna och mångsidiga jordbruksmiljöer.

Ortolansparven anländer till Finland i maj. Den hittar mat på åkrar och vägrenar och bygger ofta sitt bo på en dikes- eller vägren. Ortolansparven trivs i en öppen och mångsidig jordbruksmiljö. Idag är den starkt hotad.

Markus Varesvuo / Kuvaliiteri

Hussvalan anländer till Finland i maj. Ofta häckar svalorna tillsammans under takskägget på boningshus, ladugårdar och andra byggnader. Hussvalorna föredrar öppen terräng, där det finns gott om flygutrymme och många insekter att äta.

Markus Varesvuo / Kuvaliiteri

Gräsanden är den allmännaste simanden i Finland. På bilden gräsandshanan i praktdräkt. Gräsanden lever i många olika miljöer. För att den ska trivas i jordbruksmiljön måste där finnas små våtmarker eller öppna diken.

Ari Seppä / Vastavalo

Fjärilar

Ungefär två tredjedelar av dagfjärilarna i Finland lever i jordbruksmiljö. De är goda indikatorer på hur livsmiljön mår. Där nektarrika växter blommar, hittar man många fjärilar. Här presenterar vi fyra dagfjärilar och en bastardsvärmare. Ser du dem, skvallrar det om höga naturvärden. Mnemosynefjärilen är en stor fjäril. Avståndet mellan vingspetsarna är ca 55–70 mm. De andra fjärilarna är ganska små, med ett vingspann på ca 25–35 mm.

Magnus Östman

Mnemosynefjärilen förekommer främst på Åland och i sydvästra Finland. Den trivs bl.a. på ängar, lövängar, betesängar och sluttningar vid ådalar. Larven lever på nunneört. De två svarta fläckarna på framvingen är karaktäristiska för den. Fjärilen är hotad och fredad.

Anja Rinne/Vastavalo

Violettekantad guldvinge förekommer sparsamt i hela landet. Hanen känns igen på den violetta färgen vid vingkanterna på den annars kopparröda ovensidan. Fjärilen trivs på trädesåkrar, åkerrennar, vägkanter och ängar.

Darrgräsfjärilen är tämligen allmän i södra och mellersta Finland. På bakvingens undersida har fjärilen vitringade ögonfläckar, oftast sex till antalet. Den trivs på öppna, gräsrika ängar, trädesåkrar, åker- och vägrenar.

Kauko Tykkyläinen/Vastavalo

Kamgräsfjärilen förekommer i hela landet utom i nordligaste Lappland. Det finns allt färre exemplar av arten. På framvingens undersida finns en stor svart, iögonfallande ögonfläck. Den trivs bl.a. på gräsmarker, vägrenar och torra ängar.

Mangus Östman

Allmän metallvingesvärmare förekommer allt från sydkusten till södra Lappland, men den är mera allmän i söder. Fjärilen har en karaktäristisk grön eller blågrön metallskimrande färg. Den trivs på öppna, blomrika gräsängar, väg- och åkerrenar.

Reijo Salminen/Vastavalo

Svampar

Vissa svampar inom olika släkten är beroende av skötta naturbetesmarker. De kallas ängssvampar och trivs bäst på mossiga ängar som sluttar mot norr och som har betats eller slagits i många år. Det finns också flera svampar som är typiska för hagmarker, lövängar och skogsbeten. Många goda matsvampar gynnas av betesgång, t.ex. kantareller och karljohan. På åkrarna lever slätskivlingar, hättingar och andra svampar som bryter ner förna och tål kväve.

Jens Christian Schou/Biopix

Jordtungorna (släktena *Geoglossum*, *Thuemenidium* och *Trichoglossum*) är ängs- och hagmarkssvampar. De har tunglika eller klubblika fruktkroppar. Jordtungorna är lätta att känna igen som familj, men de är svåra att artbestämma. På bilden purpurbrun jordtung.

Taru Rantala/Vastavalo

Släktet hagvaxingar (*Hygrocycbe*) som hör till familjen vaxskivlingar är typiska ängssvampar och ofta mycket färggranna. På bilden ser du blodvaxskivlingar. Rödskevlingar (*Entoloma*, subgenus *Leptonia*) och fingersvampar (*Clavarioid*) hör också till ängssvamparna.

Brokskivlingar (*Panaeolus*) är exempel på svampar som lever på och bryter ner nötkreaturens och hästarnas spillning.

Kimmo Härjälä näki

Stolt fjällskivling (*Macrolepiota procera*) är en god mat-svamp som växer bl.a. på skogsbeten. Andra svampar typiska för skogsbeten, hagmarker och lövängar är ängsvaxskivlingar, buktriskor och många kremolor, bl.a. gula mandelkremolor, gulröda kremolor och mandelkremolor.

Sini Merikallio/Västavalo

Svavelticka (*Laetiporus sulphureus*) växer på gamla ekar och andra gamla lövträd. Det finns många andra tickor och skinnsvampar som lever på stående eller liggande döda träd eller grenar. Ett gammalt solitärträd eller ett alléträd kan ibland stå värd för sällsynta arter.

Magnus Östman

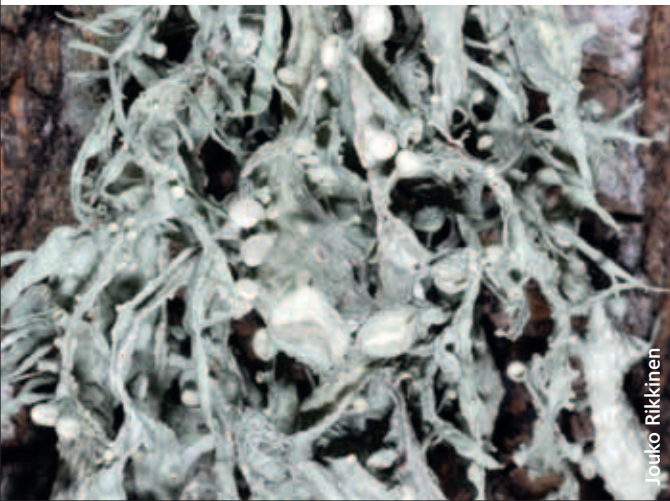
Lavar och mossor

På gamla träd, lador, äldre trägårdsgårdar och stengårdsgårdar kan det växa rikligt med lavar och mossor. Vissa arter är sällsynta och hotade. Lavfloran på gamla träd i hagar och på lövängar skiljer sig från lavfloran i skogen. Träd i gamla alléer är särskilt artrika lav- och mossmiljöer. Mossor typiska för kulturmiljöer förekommer t.ex. också i diken, på åkrar och i trädgårdar.

Tuomo Kuitunen

Allélaven (*Anaptychia ciliaris*) lever på öppna platser, t.ex. på åkerrenar och i alléer, på gamla stammar av asp och ädla lövträd. Den är rätt vanlig i södra Finland. Allélaven har ett buskliknande växtsätt och känns igen på de mörka, hårliknande utskotten eller smågrenarna.

Jouko Rikkinen

Brosklaven (*Ramalina fraxinea*) växer på öppna platser, i trädgårdar och parker, på stammarna av gamla lövträd. Den är rätt allmän i södra Finland. Brosklaven är en busklav med många förgreningar som kan bli tom. 30 cm långa. Den är lätt att få syn på.

Dagglaven (*Physconia distorta*) växer i parker, lundar och strandskogar, främst på aspar och ädla lövträd. Den förekommer rätt allmänt i södra Finland. Dagglaven är gråbrun eller brun och har vanligtvis en vit dagglignande beläggning.

Jouko Rikkinen

Allémossan (*Leucodon sciuroides*) växer på trädstammar och grenar. Den är rätt vanlig i södra Finland. Den växer också på basiska och ljusa bergväggar och stenblock. Om mossan är torr reser sig bladskotten så att de påminner om ekorrsvansar.

Tuomo Kuitunen

Gruskammossan (*Abietinella abietina*) är matt guldbrun och växer på hällmarksängar, torrängar, på hällar i lundar och på murar. Den förekommer i hela landet, men är mera sällsynt i norr. Den trivs på kalkrikt underlag, och minskar vid intensiv markanvändning.

Tuomo Kuitunen

Sköt den biologiska mångfalden

Vårdbiotoper och andra områden där den biologiska mångfalden är särskilt rik sköts bäst på traditionellt sätt, genom bete och/eller slåtter. Många områden håller på att växa igen och behöver röjas.

Om du funderar på att börja sköta ett område, lönar det sig att lägga upp en plan. Behöver du hjälp, finns det rådgivare som ställer upp.

Utgå ifrån områdets särdrag och de resurser som står till ditt förfogande.

Viktiga frågor:

- Hur arbetskrävande är skötseln?
- Vem kan utföra arbetet?
- Finns det betesdjur, av vilket slag och hur många?
- Kan området skötas genom slåtter, har du lämpliga slåtterredskap, behöver du slåtterresterna?
- Kan du ansöka om ersättning för utgifterna?

Det allra viktigaste är att sköta de värdefulla vårdbiotoperna. Även om de håller på att växa igen och ängsväxterna är få, återfår vårdbiotoperna sina naturvärden när de åter börjar skötas. Frön till ängsväxter kan vila i jorden i en s.k. fröbank i år eller årtionden. När förhållandena blir gynnsamma igen, kan fröna börja gro.

Om dina resurser är mycket begränsade lönar det sig att fundera ut något som du lätt kan göra vid sidan av det övriga arbetet.

När den här handboken skrivs håller jordbruksstöden på att förändras. Det är troligt att jordbrukare och registrerade föreningar också i fortsättningen kan ingå avtal om skötsel av bl.a. vårdbiotoper, skogsbyn och åkerholmar. För restaurering av vårdbiotoper och naturbetesmarker torde det vara möjligt att ansöka om särskilt investeringsstöd. Kontakta den regionala NTM-centralen för att få veta vad som gäller vid den aktuella tidpunkten. På Åland är det jordbruksbyrån vid landskapsregeringen du ska kontakta. Kontaktuppgifter och länkar till relevanta webbsidor finns på webbplatsen www.naturochmiljo.fi

Skyddad natur

I lagen står det skrivet att vissa särskilt viktiga områden bör skyddas. Även de här områdena behöver skötsel för att den biologiska mångfalden ska bibehållas. I naturvårdslagen, skogslagen och lagen om fornminnen står det vad som bör bevaras. Lagstiftningen på Åland skiljer sig från den på fastlandet. För mer information ta kontakt med den regionala NTM-centralen eller miljöbyrån vid Ålands landskapsregering.

Skyddade naturtyper enligt Naturvårdslagen (1096/1996) 29 §:

- 1) naturliga dungar som till betydande del består av ädla lövträd,
- 2) hassellundar,
- 3) klibbalskärr,
- 4) sandstränder i naturtillstånd,
- 5) ängar vid havsstranden,
- 6) trädlösa eller av naturen trädfattiga sanddyner,
- 7) enbevuxen ängsmark,
- 8) lövängar, samt
- 9) stora enstaka träd och trädgrupper som dominerar ett öppet landskap.

Kimmo Härjämäki

Röjning

Många skogsbeten, skogsbryn, ängar och vägrenar håller på att växa igen. Röjning av buskar och träd gör att betet förbättras och ängsväxterna får livsrum. Frön som har vilat i fröbanken i jorden kan gro när förhållandena åter blir lämpliga. En äng som varit öppen bör röjas från träd, buskar och sly. Spara enskilda träd och buskar, t.ex. enar eller stora lövträd med vida kronor. Om det finns risk för erosion på en strand, ska en del träd och buskar sparas.

På hagmarker, lövängar och skogsbeten ska man eftersträva en omväxlande miljö med öppna fläckar och dungar av träd. Prioritera enar, lövträd och träd och buskar som ger bär. Bevara gamla lövträd, landskapsträd, murkna och ihåliga träd. För att trädbeståndet ska kunna förnyas måste unga träd naturligtvis också sparas i träddungarna.

Avlägsna röjningsresterna. Annars frigörs stora mängder näringsämnen. Lämna kvar lite död ved i form av liggande och stående döda träd.

Särskilt asparna och alarna bildar mycket stubb- och rotskott efter avverkning. Ringbarka träden några år innan du fäller dem så undviker du att de skjuter skott.

Om området redan har vuxit igen är det viktigt att röja i etapper i några år. Efter röjningen frigörs stora mängder näringsämnen ur de döende rötterna. Samtidigt når ljuset marken bättre än förr. Om du röjer för mycket på en gång, kan du få problem med sly- och grästillväxten. Av samma orsak är det viktigt att du försäkrar dig om att betesgång kan påbörjas direkt efter att röjningen slutförts.

För att hålla vassen i schack gäller det att släppa ut korna på strandängen tidigt under växtsäsongen, då vassen smakar bäst.

Betesgång

Bete är den viktigaste skötselmetoden på naturbetesmarker. Vegetationen hålls låg och näringsmängden i marken minskar. För att undvika övergödning är det viktigt att djuren lever på det som växer på området. Ge dem inte tillskottsfoder. Låt inte djuren beta på odlad vall eller andra frodiga områden samtidigt som de betar på naturbetesmarkerna.

Betetrycket, dvs. mängden djur i förhållande till foderproduktionen på området, bör vara lämpligt. Det ska vara så högt att vegetationen på betesmarken hålls låg, men inte så högt att markytan slits sönder. Använd tillfälliga stängsel för att anpassa betesmarkens storlek till betetrycket. Stängslen kan med fördel placeras så att djuren kommer åt att beta skogsbryn, åkerrenar och dikesrenar.

Allt färre gårdar har husdjur som kunde beta på gårdens naturbetesmarker. Djurägare och markägare med naturbetesmarker möts på webben på Betesbanken (Laidunpankki). Den upprätthålls av ProAgria och Maa- ja Kotitalousnaiset.

Maija Musstari

Slätter

De vackraste och artrikaste blomsterängarna har uppstått genom slåtter. Det är också den lämpliga skötselformen för åker-, väg- och dikesrenar. Den slagna växtmassan ska alltid avlägsnas från ängen. Om den lämnas kvar, kvävs de värdefulla växterna. Då växtmassan förmultnar, frigörs det gödande näringsämnen i marken.

Tidpunkten för slåtter är viktig. Om det växer värdefulla ängsväxter, ska slåttern ske efter att de blommat och fröna mognat. Det betyder i slutet av juli eller början av augusti. Om slåttern sker tidigare gynnas gräsen som förökar sig könslöst på bekostnad av ängsblommorna. Med tanke på födotillgången för eventuella sällsynta insekter kan man lämna en liten, årligen växlande, del oslagen. Även med tanke på fåglarnas och däggdjurens ungar är det viktigt att slå skiftena först sent om sommaren. Dessutom är det viktigt att man slår från mitten av åkern ut mot kanterna. På så vis kan djur som undviker öppna områden fly undan i skydd av vegetationen.

Kalervo Ojutkangas/Leuku

Skärande och klippande slåtterredskap är lämpliga på artrika ängar. De ger en bra snittyta. Lien är ett skärande redskap som kan användas på små områden. Olika typer av knivslåtterbalkar klipper av växterna.

Genom slåtter upprepade gånger under växtsäsongen får man vanligen effektivt bukt med brännässlor, hundfloka och andra ohärdsväxter. Slåtter under blomningen som vanligen sker tidigt om sommaren, är särskilt effektivt. Den tidiga slåttern borde begränsas till områden med ohärdsväxter. Dra upp örnbräken med roten eller slå så att stjälken inte helt bryts av för då slutar den bilda nya skott.

För att bekämpa ohärdsväxter kan du använda roterande och krossande slåtterredskap, t.ex. röjsåg med nylonlina eller slaghackmaskin för traktorer. De trasar sönder vegetationen.

Jätteflokor, jättebalsaminen, lupinen och vresrosen är skadliga, främmande arter. De sprider sig effektivt och erövrar ängsarternas livsutrymme. De bör bekämpas. För närmare information se t.ex. jord- och skogsbruksministeriets webbplats www.mmm.fi.

Ohärdsväxter:

Om det växer stora mängder av dessa arter i jordbruksmiljön, är det ett tecken på övergödning och igenväxning:

kirskål	duntrav	gårdssyra
ängskavle	ängssvingel	natagräs
hundfloka	älgräs	maskrosor
vägtistel	ängsgröe	vitklöver
hundäxing	trampgräs	brännässla
tuvtåtel	revranunkel	
kvickrot	hallon	(<i>efter Pykälä 2001</i>)

En röjsåg är ett utmärkt verktyg för att röja hallonsnår och annan oönskad växtlighet på en äng som håller på att växa igen.

Odla mångfald på åkern

Du kan främja den biologiska mångfalden på dina åkrar. Här presenteras några alternativ. Det är troligt att åtgärderna även i fortsättningen kommer att berättiga till jordbruksstöd. Kontrollera vilka regler som gäller för att få jordbruksstöd vid den aktuella tidpunkten.

Naturvårdsåkrar och grästrädor

På åkrar som inte används för produktion kan man gynna den biologiska mångfalden på olika sätt, antingen som en del av växtföljden för ett eller ett fåtal år eller under en längre tid. I skrivande stund kallas de här åkrarna för naturvårdsåkrar eller grästrädor. I samband med stödbyråkratin finns dessutom andra, lite varierande begrepp för dem. I kapitlet benämner vi åkrarna enligt den fröblandning som sås på dem.

Det lönar sig vanligen att anlägga naturvårdsåkrar och grästrädor på åkerskiften, eller delar av dem, som inte ger god skörd. På sandiga och steniga skiften finns det bättre förutsättningar för en mångfaldig växtlighet än på bördigare marker.

Istället för att anlägga en grästräda eller en naturvårdsåker på ett par stora fält kan du göra det i remsor. Nyttan blir stor om du delar de största fälten på mitten med en remsa, anlägger en remsa längs med ett skogsbryn som öppnar sig mot söder eller väster, samt en remsa längs en torr och solig väggkant. Då kan du skapa en stor variation i landskapet, gynna ängsarter och bl.a. nyttoinsekter som hjälper till med pollineringen eller äter djur som gör skada på odlingsväxterna.

Fåglarna drar särskild nytta av naturvårdsåkrar som anlagts vid å- och havsstränder, vid strandängar, på åkrar som översvämmas och på åkrar där flyttfåglar rastar. Fåglar och fjärilar gynnas om det växer vilda växter på åkern förutom växterna som såtts.

På soliga och näringsfattiga trädesåkrar kan en mångfaldig flora utvecklas med tiden.

Åker med vallväxter

Åkrar som såtts med vallväxter och som inte gödslats på länge kan få ett mångsidigt inslag av vackert blommande ängsväxter. Om åkern betas eller slås kontinuerligt och slåtterresterna förs bort blir jorden magrare med tiden. Då kan växter och djur som gynnas av traditionell ängsskötsel vandra in i allt större omfattning. I bäst fall kan till och med hotade arter hitta en fristad.

Det tar många år att förändra en åker till äng och då måste den skötas regelbundet. De bästa förutsättningarna för ängsarter finns på sluttande, soliga åkrar med sandig jord. Där kan åkern få en stor biologisk mångfald redan på 5–10 år. Om hundfoka, brännässla och älggräs eller andra konkurrensstarka och kvävegynnade arter (se s. 59) dominerar, är jorden alltför näringsrik och behöver bli magrare.

Om du vill anlägga en ny grästräda och låta den utvecklas till äng lönar det sig att beså trädan med frö av grässorter som inte är konkurrenskraftiga, t.ex. rödven, fårsvingel och hårdsvingel. Då kan frön ur fröbanken i åkern lättare gro.

På din gård kan kortvariga grästrädor ingå som en del av växtföljden. På ett fåtal år hinner växtligheten inte utvecklas så att den liknar ängsväxtlighet, men den fleråriga vallen bidrar till mångfald på ett område där det mest odlas spannmål och specialgrödor. På bördiga åkrar är det viktigt att se till att sådden lyckas och att ogräsen inte tar över.

Det är viktigt att gräset inte slås tidigt om sommaren. Då faller ungarna till fåglar och andra vilda djur lätt offer för slåttermaskinen.

Åker med landskapsväxter

Blommande växter erbjuder en utmärkt livsmiljö åt pollinerande insekter. Åkrar med landskapsväxter ger vilda djur skydd. Många insekter behöver nektar- och pollenproducerande blommor långt in på hösten. Därför är det bra att välja en blandning av växter som blommar vid olika tidpunkter. Lämpliga landskapsväxter är bl.a. solros, honungsfacelia, blåklint, malva och ringblomma.

Åker med ängsväxter

Du kan skapa en mångsidig ängsväxtlighet genom att så frön av ängsväxter på ett åkerskifte. Det är viktigt att noggrant välja ut ett skifte där det kan lyckas. Platsen bör vara solig och torr och jorden så näringsfattig som möjligt. Ett soligt skifte vid skogskanten kan vara lämpligt. I mitten av ett öppet åkerlandskap är åkerjorden oftast näringsrik, så där är det inte värt att försöka. Där bredbladiga åkerogräs och höga gräs trivs är jorden näringsrik och olämplig för ängsväxter. Det lönar sig att så små områden med ängsväxter åt gången.

Ängsväxternas frön groor långsamt och i början täcker plantorna inte marken. Låt fröogräset gro och harva in det innan du sår ängsfrön. Vid sådden ska du inte gödsla. Överväg noga vilken fröblandning du ska välja. Det finns goda förutsättningar att lyckas om du sår frö av prästkrag, rödklint, färgkulla, fårsvingel eller rödven. Däremot är det osannolikt att lyckas med t.ex. tjärblomster eller backnejlika.

Då du vill så ängsväxter på åkern är bl.a. prästkrag ett bra val. Skiftet bör vara soligt, torrt och näringsfattigt.

Carita Vanninen/Vastavalo

Åker med viltväxter

På åkrar med viltväxter finner vilda djur föda, skydd och förökningsplatser. Klövdjur och harar föredrar skyddade skogsskiftet eller skiftet invid skogsbryn. Havre, foderkål, rova och klöver är lämplig föda åt dem. Solrosor och andra ettåriga blommor passar bra på soligare ställen.

Fälthöns trivs nära mitten av stora, öppna fält. Viltåkrar kan med fördel anläggas som nätverk av mindre skiftet (0.3–1 ha). Blandningar med spannmål och rybs eller raps är lämplig föda åt vuxna fåglar. Skydd får de bland solrosor, majs och andra höga växter som hålls upprätta hela vintern. Låga och blommande växter lockar till sig insekter som fågelungar äter. Foderkål och rova är också goda alternativ. För att fåglarna ska ha lätt att röra sig måste vegetationen vara rätt gles.

På den här åkern växer havre, luddvicker, gräs, foderkål och blastrova. Det är växter som klövdjur och harar tycker om.

Mikko Alhainen

Mångfaldsremsor

Genom att anlägga tre meter breda mångfaldsremsor längs med åkerkanterna kan du återskapa åkerrenar. Mångfaldsremsor kräver ingen extra byråkrati. I skrivande stund får man motsvarande jordbruksstöd för mångfaldsremsor som för resten av skiftet. Du behöver bara anteckna det i den skiftesvisa bokföringen.

För att hålla ogräset och konkurrenskraftiga växter i schack ska du undvika att gödsla mångfaldsremsan. Eftersom målet är ett mångsidig växt- och djurliv bör du inte behandla mångfaldsremsan med bekämpningsmedel. Det är viktigt att slå växtplatsen om den är frodig, särskilt i början.

Du kan så in mångfaldsremsan med vall-, gräs- eller ängsväxter. I regel lockar åkerrenar med glest växande gräs och inslag av blommande örter fler olika insektgrupper än åkerrenar med bara gräs. Fjärilar, humlor och bin som hjälper till att pollinera odlingsväxter lockas av blommande växter. Humlor lockas särskilt av rödklöver och skogsklöver. Jordlöpare som äter bladlöss på åkern trivs också på den anlagda åkerrenen, likaså bladsteklar och andra insekter som fåglarna äter.

Längs en torr och solig skogskant är det idealiskt att anlägga en mångfaldsremsa.

Eeva-Liisa Korpela

Skyddszoner

För att vårda vattnen är det viktigt att anlägga skyddszoner på åkerskiften invid utfallsdiken, vattendrag, sjöar och hav. De förhindrar att näringsämnen och jordpartiklar ur åkern hamnar i vattnet. Skyddszonerna påverkar också den biologiska mångfalden positivt.

Slåtter ökar den biologiska mångfalden, bara du avlägsnar slåtterres-terna. Bl.a. fjärilar och fåglar gynnas av sen slåtter. Så skyddszonen med en fröblandning av gräsväxter som inte är så konkurrenskraftiga, t.ex. rödven, fårsvingel och hårdsvingel, samt ängsväxter och nektarväxter som pollina-törerna tycker om. Gles sådd gynnar mångfalden eftersom frön i åkerns frö-bank då har en möjlighet att gro. Kom ihåg att beakta skiftets egenskaper då du väljer fröblandning och sätätthet. Om jorden är näringsrik och ogräs utgör ett problem lönar det sig att eftersträva marktäckande växtlighet. Skydds-zoner är ofta lämpliga för betesgång.

Ju bredare skyddszonen är, desto effektivare förhindrar den att näringsämnen urlakas ur åkern och desto artrikare är zonen.

Fånggrödor

Fånggrödor är grödor som sås efter att de egentliga odlingsväxterna skördats eller bottengrödor som sås samtidigt som odlingsväxterna. Då du sår spannmål kan du välja att så gräs- eller vallväxter eller klöver som bottengrödor. Om du odlar nypotatis eller grönsaker som skördas tidigt kan du förutom de arterna också välja att så t.ex. vitsenap, oljerättika eller honungsfacelia efter att du skördat odlingsväxterna.

Fånggrödorna skyddar markytan mot erosion. Om hösten binder de kväve ur marken vilket gör att urlakningen av näringsämnen minskar. Samtidigt utgör fånggrödorna föda för vilda djur om hösten då det är ont om mat.

Blodklöver och andra klöverarter passar som fånggrödor. De lockar till sig pollinerande insekter. Så gärna klöver blandat med t.ex. gräsfrön så att växtligheten binder kvävet i marken optimalt.

Janne Heikkinen

Stubbåker över vintern

Du skyddar åkrarna mot erosion och urlakning av näringsämnen om du låter stubben stå kvar över vintern. På stubbåkrar finns det ofta spillsäd kvar för småfåglar, fälthöns och däggdjur, likaså ogräs för till exempel fältharar. Undvik ogräsbekämpning efter skörden. Om du lämnar lite högre stubb kvar kan fälthönsen lättare röra sig då de söker mat på åkern. Dessutom är hönsen bättre skyddade mot rovdjur.

Det är viktigt att beakta skiftets egenskaper då du fattar beslut om åtgärder. Det kan vara befogat med höstplöjning till exempel på skiften där växtsjukdomar är ett problem.

Under snöfattiga vintrar får raphöns och andra djur mat och skydd på åkrar med stubb eller växttäck.

Toni Mikkola/Västavaio

Förbered inventeringen

Det finns många olika utredningar av naturvärden i jordbruksmiljön. Ta gärna en titt på dem innan du börjar inventera naturen på din gård. Det är också till stor nytta att reda ut hur olika områden användes förr. I det här kapitlet ger vi några tips på frågor det är värt att söka svar på. Dessutom berättar vi hur det lönar sig att dokumentera det du finner ute i terrängen.

Kartor och tidigare inventeringar

Utredningar kan hjälpa dig när du börjar leta efter områden med särskilda naturvärden. Kom ihåg att ingen utredning är komplett. Det kan finnas många värdefulla områden på din gård som inte nämns i någon utredning.

Kartor

På en bra karta ser du jordbrukslandskapet i liten skala. Sök efter t.ex. skogsbryn, åkerholmar och skogsuddar, samt små åkerskiftet med oregelbundna kanter.

Översiktsplanering av naturens mångfald

Översiktsplanering har utförts på många jordbruksområden. I rapporterna ingår kartor där områden med stor biologisk mångfald är utmärkta. Många av rapporterna finns att tillgå på webben (<https://www.doria.fi>) Du kan också be om rapporterna på den regionala NTM-centralen, ansvarsområdet för miljö och naturresurser.

Inventering av vårdbiotoper

Under 1990-talet genomfördes ett riksomfattande projekt som gick ut på att inventera vårdbiotoper. Uppgifterna har sammanställts till regionala rapporter. Kompletterande inventeringar har gjorts senare. Be om rapporterna på ditt eget bibliotek eller på den regionala NTM-centralen, ansvarsområdet för miljö och naturresurser.

Kartläggning av naturens mångfald

En kartläggning av naturens mångfald på gården hörde till villkoren för att få jordbrukets miljöstöd 2007–2013. Den kan utgöra grunden då du börjar leta efter områden med stora naturvärden.

Natura 2000–områden

Natura 2000–områden finns utsatta t.ex. på basskifteskartor som har skickats till jordbrukare. Vissa Natura 2000–områden är jordbruksmiljöer, bl.a. slåtterängar och trädklädda betesmarker.

Hur användes marken förr?

Det kan vara till stor nytta att ta reda på hur olika områden användes förr. Gamla fotografier och kartor berättar mycket. Det lönar sig också att intervjua dem som levt länge på gården. Särskilt viktigt är det att reda ut vilka områden som förr användes för bete och när betesgången tog slut. Vilka var betesdjuren och hur många djur var det? Det är intressant att ta reda på var stengärdsgårdar eller odlingsrösen ligger och var slåttermarkerna eller sand- och lertäkterna låg förr i tiden.

Kimmo Härjämäki

Dokumentation

För att lätt kunna kommunicera med t.ex. en rådgivare eller arrendegivare är det bra att du gör en skriftlig beskrivning av de naturvärden du hittar. Beskrivningen är guld värd om du i framtiden vill kontrollera hur ett område förändrats efter att du börjat sköta det.

Välj en anteckningsbok med hårda pärmar för dina iakttagelser i fält, anteckna med blyertspenna och skriv rent då du kommit hem. Ringa in de områden du inventerar på en karta, t.ex. en basskifteskarta. Inventerar du många platser, lönar det sig att numrera dem i den följd du inventerat dem. Fotografera gärna platserna. Anteckna var och från vilket håll du fotograferat på kartan.

Margaretha Lindholm/Vastavalo

Anteckna exempelvis detta:

Basuppgifter:

- ditt namn
- datum för observationerna
- område du inventerat (t.ex. namn på platsen, kartkoordinater, skiftessignum)

Beskriv de olika områdena i tur och ordning:

- Vilket slags område är det fråga om? (en åkerholme, ett skogsbryn, en äng eller något annat)
- Hur stort är området?
- Vilka träd och buskar växer där? (Är de olika träd- och buskslagen fåtaliga, allmänna eller mycket allmänna?)
- Vilka är de vanligaste växtarterna?
- Vilka ängsväxter förekommer? (Är de fåtaliga, allmänna eller mycket allmänna?)
- Finns där gamla eller nya byggnader eller andra konstruktioner?
- Observerar du någon fågel-, fjärils-, eller annan djurart du känner igen?
- Hur används området? (t.ex. för odling, träda, slåtter eller bete)

Berätta också gärna om hur du tycker att objekten kunde skötas för att öka den biologiska mångfalden (t.ex. genom slåtter, bete eller röjning)

Källor och lästips

Appelqvist, T. & Svedlund, L. 1998. Insekter i odlingslandskapet. Jordbruksverket.

Aronsson, M. 2013. Skogsbetesguide. Jordbruksverket.

Ekeland, K. m.fl. 1999. Ladornas land. Jordbruksverket.

Heikkilä, M. (red.) 2003. Handbok i översiktsplanering av naturens mångfald i jordbruksområden. Miljön i Finland 591 sv. Miljöministeriet.

Heliölä, J. & Herzon, I. (red.). 2012. Maatalan luontoarvojen mittaaminen – luonnonhoitopellot, erityistukialueet ja tilataso. Suomen ympäristö 26/2012. Finlands Miljöcentral.

Hultengren, S. 1994. Träd i odlingslandskapet. Jordbruksverket.

Hæggström, C-A & Hæggström, E. 2010. Ålands flora. Ålandstryckeriet.

Härjämäki, K. 2014. Maatiluonnon monimuotoisuus – Pientareilta pelloille, ke-
doilta kosteikkoihin. TEHO Plus-projektets publikation 2/2014.

Kekäläinen, H. & Molander, L.-L. 2003. Ängar, hagmarker och skogsbeten i Södra Österbotten och Österbotten. Regionala miljöpublikationer 250. Västra Finlands miljöcentral.

Lehtomaa, L. 2000. Egentliga Finlands vårdbiotoper. Regionala miljöpublikationer 160. Sydvästra Finlands miljöcentral.

Lindgren, L. 2000: Skärgårdens betesmarker. Forststyrelsen och Oy Edita Ab.

Niemelä, M. 2012. Boskap på stranden eller inte? Guide för hållbart strandbete. Natureship-publikationer. NTM-centralen i Egentliga Finland.

Nyström, A. & Ryberg, A. 2002. Svampar i odlingslandskapet. Jordbruksverket

. Odlarens bevingade vänner – råd hur man igenkänner och hjälper fåglar. BirdLife Finland rf.

Odlarens smultronställen – råd för hur man känner igen och bevarar växtarter. BirdLife Finland rf.

Pettersson, M-W. 2009. Åkrar, småbiotoper och gårdsmiljöer. Jordbruksverket.

Pykälä, J. & Bonn, T. 2000. Ängar, hag-
marker och skogsbeten i Nyland. Regionala
miljöpublikationer 178. Finlands miljöcen-
tral och Nylands miljöcentral.

Pykälä, J. 2001: Perinteinen karjatalous
luonnon monimuotoisuuden ylläpitäjänä.
Suomen ympäristö 495. Finlands miljö-
central.

Sarvilinna, A. m.fl. 2009. Skötsel av bäckar
på jordbruksområden. Naturenlig dräne-
ring. Finlands miljöcentral.

Schulman, A. m.fl. Perinnebiotoopit. I
verket: Raunio, A., Schulman, A. & Kon-
tula, T. (red.), Suomen luontotyyppien
uhanalaisuus – Osa 2: Luontotyyppien
kuvaukset. s. 399–465. Suomen Ympä-
ristö 8/2008. Finlands miljöcentral.

Skötselhandbok för gårdens natur- och
kulturvärden. 1998. Jordbruksverket.

Svensson, R. & Glimskär, A. 1994. Små-
vatten och våtmarker i odlingslandskapet.
Jordbruksverket.

Tikkanen, H., Hongell, H. & Polso, A. 1999.
Keski-Pohjanmaan perinnebiotoopit.
Alueelliset ympäristöjulkaisut 112. Västra
Finlands miljöcentral.

På webbplatsen www.naturochmiljo.fi
finns länkar till källor i elektroniskt format
och kontaktuppgifter till myndigheter och
rådgivningsorganisationer.

Natur och Miljö

Din änglamark är en handbok om hur du upptäcker och sköter områden i jordbrukslandskapet med ett rikt växt- och djurliv. Den riktar sig till jordbrukare och andra naturvänner som vill hjälpa till att bevara den unika biologiska mångfalden i Svenskfinland. Boken presenterar naturtyper, karaktärsdrag och indikatorarter som är lätta att känna igen.

Natur och Miljö är en oberoende, ideell miljöorganisation som grundades år 1970. Vi är aktiva i Svenskfinland och på Åland, men deltar också i nationella nätverk. Vår verksamhet har idag två huvudspår: miljöfostran och miljöpolitisk verksamhet. Gedigen sakkunskap är vårt trumfkort.

Bli medlem!

www.naturochmiljo.fi (09) 612 2290

441 763
Trycksak